

ŽEMAITIJOS CHRISTIANIZACIJA EUROPINIUOSE KONTEKSTUOSE

Apie Mangirdo Bumblauskio daktaro disertaciją „Žemaitijos christianizacija ir pagonybės veiksnys XV–XVI a.“ ir jos gynimą

2013-aisiais pradėtas minėti Žemaičių krikšto 600 metų jubiliejus, truksiantis net ketverius metus. Šia proga 2013 m. rugpjūčio 2 d. Telšiuose vykusioje mokslinėje konferencijoje „Evangelijos šviesa Žemaičiuose: šeši krikšto istorijos amžiai“ skaitytų pranešimų pagrindu buvo išleistas specialus Bažnyčios istorijos studijų tomas „Žemaičių krikštas ir krikščionybė Žemaitijoje: Šešių šimtmečių istorija“¹. Tai vienas pirmųjų mokslinių leidinių „ilgajame“ Žemaitijos krikšto jubiliejaus minėjime. Solidžiu akademinio indėliu į Žemaitijos christianizacijos tyrimus laikytina ir 2014 m. kovo 21 d. Vilniaus universitete, Istorijos fakultete viešame doktorantūros posėdyje Mangirdo Bumblauskio eksternu apginta humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro disertacija „Žemaitijos christianizacija ir pagonybės veiksnys XV–XVI a.“ (Vilnius, 2014, 263 p.). Disertacijos mokslinis konsultantas – doc. dr. Eugenijus Saviščevas (VU, istorija). Disertacija rengta Lietuvos kultūros tyrimų institute, Baltų kultūros skyriuje 2008–2012 m. Disertacijos pagrindu paskelbtos trys mokslinės publikacijos recenzuojamuose mokslo leidiniuose². Gynimo

tarybos narių pateikti vertinimai leidžia teigti, kad ši disertacija laikytina paradigminiu tyrimu, be kurio nuo šiol negalės apsieiti nė vienas Lietuvos christianizacijos aspektus analizuojantis istorikas.

Disertacija buvo ginama pagal naują gynimo tvarką. Vietoj tradicinių penkių gynimo tarybos narių bei dviejų oficialiųjų oponentų disertacijos gynimo tarybą sudarė oponentų vaidmenį atliekantys penki tarybos nariai: pirmininkas – prof. dr. Rimvydas Petrauskas (VU, istorija), nariai – prof. habil. dr. Edvardas Gudavičius (VU, istorija), habil. dr. Alvydas Nikžentaitis (LII, istorija), prof. dr. Rita Regina Trimonienė (ŠU, istorija), doc. dr. Liudas Jovaiša (VU, istorija).

Prieš pereinant prie disertacijos gynimo aprašymo būtina keliais sakiniais aptarti patį tyrimą. Disertacijos tikslas – ištirti Žemaitijos (paskutinio Europoje pagoniško regiono) christianizaciją kaip pagonybės įveikos / depagonizacijos procesą XV–XVI a., įvertinant pagonybės vaidmenį. Tokį pasirinkimą lėmė istoriografijoje vykstantis ginčas, kas laikytina Žemaitijos christianizacijos pabaiga. Laikantis kraštutinės versijos, Lietuva ir Žemaitija jau XVI a. atitiko viduramžių krikščionybės standartus. Kitas kraštutinumas – Lietuva ir Žemaitija iki pat XIX a. buvo nekrikščioniška. Tikslui įgyvendinti sprendžiami šie uždaviniai: remiantis Vakarų bei lenkų istoriografijose egzistuojančiomis konversijos / christianizacijos proceso koncepcijomis sukonstruoti teorinį christianizacijos modelį, tinkantį Vidurio ir Šiaurės Europos šalims (tarp jų ir Žemaitijai); remiantis teoriniu christianizacijos modeliu išryškinti pagrinn-

¹ Bažnyčios istorijos studijos, t. 7: Žemaičių krikštas ir krikščionybė Žemaitijoje: Šešių šimtmečių istorija / Sud. L. Jovaiša. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2014.

² Žr. *Bumblauskas M. Žemaitijos virsmo iš pagoniškos į krikščionišką visuomenę klausimu // Sakralieji baltų kultūros aspektai (serija: Senovės baltų kultūra. T. 9) / Sud. E. Usačiovaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 107–139; jo paties. Jeronimo Prahieško pasakojimas apie lietuvių religiją ir christianizaciją // Lietuvos istorijos studijos. 2011, t. 28, p. 24–43; jo paties. Dėl christianizacijos proceso Žemaitijoje // Tai, kas išlieka: straipsnių rinkinys (serija: Senovės bal-*

tų kultūra. T. 8) / Sud. E. Usačiovaitė. Vilnius: Kronta, 2009, p. 185–209.

dinius Žemaitijos christianizacijos tarpsnius – „misijinę christianizaciją“, „oficialiąją konversiją“ bei „konversiją plačiąja prasme“; išryškinti skirtingą pagonybės veiksnį bei depagonizaciją minėtuose atskiruose christianizacijos proceso etapuose.

Be įvado, išvadų ir šaltinių bei literatūros sąrašo, disertaciją sudaro keturios dalys. Pirmoji dalis („Christianizacijos ir depagonizacijos teorinio modelio paieška“) skirta Lietuvos bei užsienio istorikų darbuose aptinkamų christianizacijos procesą nusakančių sąvokų ir istoriografinių koncepcijų kritinei revizijai bei teoriniam christianizacijos modeliui (ypač Vidurio ir Šiaurės Europos šalims) sukonstruoti. Teoriniame modelyje buvo išskirti keturi christianizacijos etapai: „misijinė christianizacija“ (apimanti visus sporadinius kontaktus su krikščionybe bei pavienius ir kolektyvinius krikštus), „oficialioji konversija“ (valdovo ir jo aplinkos krikštas, pagonybės naikinimas, bažnytinių institucijų kūrimas, pagoniškosios opozicijos įveikimas), „plačioji konversija“ (bažnytinių institucijų, švietimo sistemos ir parapijų tinklo suformavimas, sakramentų teikimo sistemos sukūrimas bei pagonybės liekanų naikinimas) ir „vidinė christianizacija“ (visuotinai išplinta krikščioniškos praktikos, susiformuoja krikščioniška kultūra). Šie analitiniai etapai ir anticipavo tolesnę tyrimo struktūrą bei jos inovatyvumą. Antroje dalyje („Jeronimo Prahieško misija arba paskutinė pagonių sėkmė“) analizuojamas pirmasis „misijinės christianizacijos“ etapas Žemaitijoje. Koncentruojamasi į Enejaus Silvijaus Piccolominio veikale „Apie Europą“ esantį konceptualiausią ir autentiškiausią Jono Jeronimo Prahieško misijos aprašymą, apimantį svarbiausius pradinio christianizacijos etapo aspektus: evangelizaciją, depagonizaciją (pagonišku kultū aprašymas ir naikinimas) bei pagoniškąją opoziciją. Trečioji dalis („Žemaitijos oficialioji konversija – lūžis iš pagoniškosios į krikščioniškąją epochą“) skirta antrojo „oficialiosios konversijos“ etapo įvykiams analizuoti. Tyrimas koncentruojamas į Žemaitijos pagoniškumo klausimą Žalgirio mūšio realijose ir požalginėse propagandinėse kovose, Žemaitijos konversijos pradžią (1413 m. krikšti-

jimo ir pagonybės naikinimo akcijas), Žemaitijos christianizacijos bylą Konstanco bažnytiniame susirinkime, Žemaitijos „oficialiosios konversijos“ kulminaciją – vyskupijos įkūrimą, 1418 m. maišto Žemaitijos konversijos kontekste interpretaciją, Žemaitijos „oficialiosios konversijos“ pabaigos klausimą. Ketvirtoje, paskutinėje, dalyje („Žemaitijos konversija ir depagonizacija“) analizuojamas trečiasis „plačiosios konversijos“ etapas Žemaitijoje. Šios dalies pagrindinis tikslas buvo nustatyti Žemaitijos christianizacijos pabaigą, tai sukonstruotame christianizacijos modelyje laikytina konversijos pabaiga. Ji nustatoma pagal tris kriterijus (gautus iš istoriografinės analizės, skirtos christianizacijos pabaigai): 1) papapinės bažnyčios prieinamumą (ne toliau kaip 10 km); 2) suaugusiųjų krikšto atvejų išnykimą; 3) pagonišku dievų sąrašų pabaigą. Tyrimas parodė, jog (paskutinis) ketvirtas „vidinės christianizacijos“ etapas, pasireiškiantis konkrečiau dvasininko kuruojama sielovada konkrečiau tikinčiojo atžvilgiu, Žemaitijoje išeina už tyrimo chronologinių ribų ir apima XVII–XVIII a.

Atlikto tyrimo pagrindu ginamos šios tezės: Žemaitijos „oficialioji konversija“ kartu yra ir Lietuvos „oficialiosios konversijos“ dalis: šalies konversija neįmanoma be visų regionų konversijos; christianizacijos procesas tiriamuoju laikotarpiu Žemaitijoje pereina tris etapus: „misijinę christianizaciją“, „oficialiąją konversiją“, „plačiąją konversiją“; „oficialiosios konversijos“ kaip vieno iš christianizacijos etapo samprata geriausiai nusako lemiamą virsmą iš pagonybės į krikščionybę, nes leidžia įveikti įvairias Lietuvos / Aukštaičių / Žemaičių krikštų interpretacines distinkcijas; pagonybės veiksnys matomas visuose pagrindiniuose christianizacijos etapuose: „misijinės christianizacijos“ etape dėl jo sužlunga Jeronimo Prahieško misija, „oficialiosios konversijos“ etape pagonybės klausimas iškeliamas į tarptautinės diplomatijos lygmenį Konstanco susirinkime (šalia stačiatikių bei musulmonų totorių problemos), o „plačiosios konversijos“ etape pagonybės liekanos matomos iki pat XVI a. ar net XVII a. pirmosios pusės; depagonizacijos procesas galimas christianizaciją suvokiant kaip kelių

etapų virsmą iš pagoniškos į krikščionišką visuomenę, kuriame depagonizacija šalia evangelizacijos sudaro esmingą christianizacijos proceso dalį; pagal tris „plačiosios konversijos“ pabaigos kriterijus (paskutiniai suaugusiųjų krikštijimai, dievų kulto bei minimalaus parapijų tinklo tankio susiformavimas) XVI a. Žemaitijoje konversijos procesas pasibaigia tik XVII a. pirmojo ketvirčio pabaigoje.

Svarbiausiu disertacijos indėliu į Lietuvos istorijos mokslą laikytinas teorinio christianizacijos modelio, aiškinančio virsmą iš pagoniškosios visuomenės į krikščionišką sukūrimas, o ypač iš Vakarų istoriografijos perimtos „konversijos“ sąvokos vartojimas, tiek politiniam permainų laikotarpiui („oficialioji konversija“), tiek visuomenės virsmo iš pagoniškos į krikščionišką epochai („konversija“ plačiąja prasme). „Oficialiosios konversijos“ samprata išsprendžia istoriografinį nesukalbėjimą dėl vienos krikšto datos, o „plačiosios konversijos“ sąvoka – nesukalbėjimus dėl christianizacijos pabaigos. Antra, tyrimas įtraukia Žemaitijos regioną į platesnį teorinį Europos christianizacijos procesą.

Gynimo tarybai pirmininkavęs prof. R. Petrauskas, pristatęs gynimo tarybai bei susirinkusiesiems M. Bumblauskos disertaciją, suteikė žodį disertacijos moksliniam konsultantui doc. dr. E. Saviščeviui. Šis priminė ginamos disertacijos rengimo istoriją. Jo kaip disertacijos mokslinio konsultanto indėlis mažas, nes buvo paskirtas iš esmės parengtai disertacijai, kurios autorius turintis tvirtą moksliskai pagrįstą nuomonę. Antra vertus, E. Saviščevas pasidžiaugė, jog ginama disertacija rodo, kad Lietuvos istoriografija pamažu juda nuo faktų rankiojimo link reiškinių analizavimo ir naujų koncepcijų paieškų.

Gynimo tarybos nariai pripažino M. Bumblauskos darbą novatorišku tiek temos, tiek gautų rezultatų atžvilgiu, rodančiu disertanto erudiciją, sklandžią bei konceptualią kalbą ir puikius analitinius bei šaltiniotyrynius gebėjimus, kurie padėjo eksplikuoti nagrinėjamas koncepcijas bei sukonstruoti teorinį christianizacijos modelį. Pirmasis gynimo tarybos narys prof. habil. dr. E. Gudavičius kiekvieną disertacijos dalį išsamiai aptarė

naujumo požiūriu. Profesorius atkreipė dėmesį į vadinamąją „Daumanto mįslę“, kuri užsimezgė O. Haleckiui atkreipus dėmesį į Kazimiero laišką (1441 m. vasario 27 d.), minintį „pagonį seniūną“. Menant mįslę profesorius kartu su doc. dr. E. Saviščevu yra pritarę O. Haleckio interpretacijai, kad žemaičiai buvo išsirinę seniūnu pagonį. O Stephenas C. Rowellas mano, kad laiške pavartota sąvoka „pagonis“ tėra šmeižtas ir dezinformacija, maža to – kad žemaičiai naujo seniūno nebuvo išsirinę. Mindamas šią mįslę, M. Bumblauskas pritaria S. C. Rowello išvadai. E. Gudavičius pripažino sutinkąs su disertanto nuomone ir apgailestavo, kad savo sintetiniame darbe („Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 metų“), norėdamas nuodugniau aprašyti 1441 m. žemaičių konfliktą su Kazimieru, panaudojo (remdamasis B. Dunduliu) „pagoniškąjį“ Daumanto apibūdinimą.

Antrasis gynimo tarybos narys habil. dr. A. Nikžentaitis kaip vieną iš daugelio disertacijos pranašumų paminėjo procesinę, o ne įvykinę prieigą. Toks christianizacijos suvokimas, pasak jo, dominuoja europinės istoriografijos praktikoje. Kaip kitas disertacijos pranašumas buvo paminėta istorijos šaltinių analizė remiantis ne tik istorijos, bet ir religijotyros mokslų metodais. Disertanto tarpdalykinės įžvalgos pasireiškė analizuojant Jeronimo Pragiškio misiją Žemaitijoje – disertantas argumentuotai pagrindžia ne tik galimą misijos datą, bet ir sumaniai analizuoja informaciją apie pagonių kultus ir dievus. Tiesa, M. Bumblauskos darbas sulaukė priekaištų dėl kai kurių istoriografinių pozicijų. A. Nikžentaitis pasigedo žinomo vokiečių istoriko Hartmuto Bockmanno, ypač jo darbo („Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte“, t. 45). Göttingen, 1975) gilesnio įvertinimo. Anot istoriko, tai būtų buvusi galimybė į Žemaitijos christianizacijos bylos Konstanco bažnytiniame susirinkime nagrinėjimą pasižiūrėti pagrindinio priešininko – Vokiečių ordino teisininko – akimis. Į šią pastabą disertantas atsakė teigdamas, kad apie H. Boockmanną ne tik žinojęs, bet ir jį naudojęs disertacijoje, tiesa, kiek per mažai.

Trečioji gynimo tarybos narė prof. dr. R. Trimonienė suabejojo disertacijoje nurodyta Žemaitijos „oficialiosios konversijos“ priežastimi. Disertacijoje konstatuojama, kad žemaičiai Žalgirio mūšyje tiesiogiai nedalyvavo (sudarė antrąjį Žalgirio frontą prie Nemuno), o vėlesni kaltinimai dėl pagonių vaidmens mūšyje tebuvo Vokiečių ordino propaganda, kuri skatino Lietuvos valdovus imtis įgyvendinti Žemaitijos konversijos planą. Anot R. Trimonienės, svarbiausias konversijos akstinas buvo ne Vokiečių ordino propagandos akcija, bet tai, jog po 1409 m. vasaros įvykių ir Žalgirio mūšio Žemaitija pradėta „sisavinti“: 1411 m. Vytautas atstatė vieną dvi pilis ant Nemuno kranto, po metų įkurdino Veliuonoje 4 000 vyrų įgulą, 1413 m. duota žemaičiams jų savivaldą užtikrinanti privilegija. Tad pirmoji Žemaitijos „oficiali konversija“ ir įvyko 1413 m., vėliau tęsta po 1416–1417 m. Konstanco bažnytinio susirinkimo, sprendusio ir Žemaitijos klausimą. Anot R. Trimonienės, disertacijoje esantis teiginys, kad 60-ies krikštytų žemaičių delegacija Konstanco 1413 m. krikšto akcijos rezultatus, taip pat diskutuotinas ir plėstinas žinant, jog Žemaitijos priklausomybės Ordinui laikais kai kurie žemaičių kilmingieji buvo priėmę krikštą. Taip pat R. Trimonienė pasigedo tikslesnio „oficialiosios konversijos“ datavimo. M. Bumblauskas, atsakydamas į kritiką, pažymėjo, jog atsakymas priklauso nuo to, kaip žiūrėsime į Žemaitiją. Žiūrint į Žemaitiją kaip į atskirą regioną, „oficialiosios konversijos“ pabaiga būtų 1421 m., kai Vytautas padeda pagrindus Žemaitijos bažnytinės organizacijos ap rūpinimui, o Žemaitiją pasiekia popiežiaus bulė, sveikinanti su „įžengimu į Kristaus avidę“. Kita vertus, Žemaitija yra Lietuvos regionas ir konversiją reikia vertinti pagal Lietuvos konversijos modelį, kurio iki šiol nėra. Anot disertanto, iš to ir kyla „blaškymasis“, ką laikyti Lietuvos, o kartu ir Žemaitijos konversijos pabaiga. Valdovų valdymo pabaiga pasaulinėje istoriografijoje labai dažnai laikoma oficialiosios konversijos pabaiga. Lietuvos atveju tai ir būtų Vytauto karūnacijos projektas ir jo, taip pat Jogailos mirtis. R. Trimonienės požiūriu, disertaciją galėjo gerokai susti-

printi S. C. Rowello pirmą kartą istoriografijoje išryškintas nešiojamųjų altorių vaidmuo analizuojant bažnytinių paslaugų prieinamumo problemą Žemaitijoje, Mindaugo Paknio šventųjų kulto sklaidos Žemaitijoje tyrimai, Ingės Lukšaitės teorinis tyrimas apie liaudies tikėjimo pavidalus bei evangelikų ir katalikų įtaką jiems, taip pat Irenos Vaišvilaitės tyrimai, kaip amžininkai suprato, kas yra „krikščionis“, „katalikas“ ir pan.

Ketvirtojo gynimo tarybos nario, doc dr. L. Jovaišos nuomone, M. Bumblauskas pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje reviduoja christianizacijos proceso vaizdavimą, ligi šiol menkai reflektuojamą ir apytikriai artikuliuojamą Lietuvos (ir ne vien jos) istorikų. Tyrimui būdinga kritinė istoriografijos paveldo revizija, platus lyginamasis istoriografinis kontekstas ir apmąstyto teorinio modelio suformulavimas bei jo pagrindimas istorijos faktais rodo jo didžiulį mokslinį vertingumą. Anot L. Jovaišos, tekstas, kuriam būdinga aiški, skaidri struktūra, iš esmės nuoseklus samprotavimas, įvairiose vietose pasižymi skirtinga prieiga ir nevienodais tyrimo metodais: konceptualų teorinį svarstymą keičia intensyvi ir skvarbi konkrečių faktų analizė (ypač Jeronimo Prahieško misijai ir „oficialiajai“ konversijai skirtos dalys), o istoriko svarstymus papildo religijotyrininko mitologo įžvalgos ir netgi matematiniai skaičiavimai. Be keleto faktinių klaidų (pvz., nurodoma perdėm tiksli Šiluvos stebuklo data, beje, ja suabejojo tiek R. Trimonienė, tiek R. Petrauskas) ir nepanaudotos reikšmingos literatūros (sutampanti su R. Trimonienės nurodyta) L. Jovaiša pateikė diskusinio pobūdžio pastabų, susijusių su „plačiosios konversijos“ pabaigos problematika. L. Jovaišos teigimu, narpliojant Žemaitijos „plačiosios konversijos“ pabaigos klausimą būtų tikslingiau visus tris disertacijoje suformuluotus kriterijus (parapinės bažnyčios prieinamumas (ne toliau kaip 10 km), suaugusiųjų krikšto atvejų išnykimas, pagoniškų dievų sąrašų pabaiga) taikyti ne tiek *kiekybiškai*, kiek *kokybiškai*. Pirma, esą daug svarbiau ne tai, jog kraštinius parapijos kaimus nuo bažnyčios skyrė 9 ar 11 km, o ar parapinė sielovada buvo tokia intensyvi, kad įtrau-

kė į elementarų religinį gyvenimą visus, kad ir atokiau gyvenančius parapijiečius. Šiuo požiūriu reikšmingesni dalykai, anot L. Jovaišos, buvo parapijų ribų nustatymas (įsakytas 1636 / 1639 m. sinode) ir parapijiečių disciplinavimas – nuostatų valdiniam skelbimas, *status animarum* ir metrikų knygų vedimas, klebono kalėdojimo transformavimas į parapijos vizitaciją. Antra, suaugusiųjų krikšto atvejai buvo marginalūs. Jo požiūriu, Žemaitija su „daug suaugusiųjų“ 1593 m. ar 4 suaugusiaisiais 1611 m. buvo arčiau Europos šalių nei Meksikos, kurioje pakrikštyta 2 000 asmenų. Apie Lietuvos visuomenės sukrikščioninimą bene daugiau byloja 1583 m. Žemaitkiemio misijoje užfiksuota praktika be krikšto mirusius kūdikius kelti į šventais laikomus liepų medžius. Jei šios Lietuvos vietovės realijos galėjo būti būdingos ir to meto Žemaitijai, tai rodytų, kad krikštas ne vien miesteliuose ir bažnytkaimiuose, bet ir kaimuose buvo įprasta praktika, o mirtis be krikšto laikyta nelaime. Be to, reikėtų atsižvelgti ir į geografines aplinkybes – suaugusiųjų krikšto atvejų pasitaikydavo daugiausia vyskupijos pakraščiuose (Viekšniuose ar „viename užkampyje prie Klaipėdos“), kurie, galimas dalykas, tik tuo metu buvo pradėti suvokti kaip Žemaičių vyskupijos dalis. Galiausiai, kalbant apie pagoniškų dievų sąrašų pabaigą kaip trečiąjį „plačiosios konversijos“ pabaigos kriterijų, L. Jovaišos teigimu, būtų svarbiau mėginti nustatyti pagonybės pobūdį ir mastą, o ne tiesiog fiksuoti dievybių vardus. Disertantas, atsakydamas į L. Jovaišos pastabas, paaiškino, jog 10 km parapijų spindulys laikytinas riboženkliais, sukuriančiu krikščioniškos socialinės kontrolės prielaidas.

Gynimo tarybos pirmininkas prof. dr. R. Petrauskas pirmiausia pažymėjo, jog disertacijos problematika ne tik akademiškai motyvuota, bet ir visuomeniškai aktuali įsibėgėjusio „ilgojo“ Žemaitijos krikšto jubiliejaus minėjimo kontekste. Svarbiausiu disertacijos pranašumu jis laikė Lietuvos sintezėse dominuojančios „įvykinės“ krikšto sampratos atsisakymą ir perėjimą prie krikšto / christianizacijos kaip ilgalaikio ir neretai prieštaringo proceso paradigmos. Taip pat

R. Petrauskas akcentavo itin aktyvų santykį su istoriografija, pasaulinės dalyko literatūros išmanymą, gerą vienalaikių ir kiek vėlesnių šaltinių pažinimą, vidinės tyrimo struktūros užbaigtumą. R. Petrausko pastabos buvo labiau susijusios su dviem paskutinėmis disertacijos dalimis. R. Petrausko teigimu, lyginant su struktūriškai vientisomis ankstesnėmis dalimis, kiek mažiau koherentiška yra dalis „Žemaitijos oficialioji konversija – lūžis iš pagoniškosios į krikščioniškąją epochą“, kurioje pasitaiko nereikalingų ekskursų (pvz., senas ir turbūt neišsprendžiamas žemaičių dalyvavimo Žalgirio mūšyje klausimas; pernelg smulkus Konstanco susirinkimo aprašymas; „pritemptas“ ir su darbo problematika įtikinamai nesusietas Vytauto karūnacijos siužetas). Paskutinėje dalyje prieita išvada, kad Žemaitijos „plačioji konversija“ baigėsi XVII a. viduryje, anot R. Petrausko, priklausau sociologų vadinamųjų „iš esmės ginčytinų“ teorijų grupei, tačiau jos pagrindimas darbo vidinės logikos požiūriu argumentuotas ir nuoseklus. M. Bumblauskas, atsakydamas į gynimo tarybos pirmininko pastabą dėl nereikalingų ekskursų, teigė, kad tiek su Žalgirio mūšio, tiek su Konstanco susirinkimu susiję siužetai sudaro Žemaitijos oficialiosios konversijos specifiką. Žalgirio ir ypač požalgirinės polemikos dėl pagonių dalyvavimo mūšyje klausimo analizės tikslingumą disertantas siejo su tuometiniu jo aktualumu tarptautinėje politikoje. Konstanco suvažiavimo siužeto išplėtojimo reikalingumą disertantas pagrindė siekiu parodyti, kas naujo pasakyta disertacijoje po M. Andziulytės-Ruginienės, galėjusios iš arčiau tirti to meto Konstanco susirinkimo istoriografiją, fundamentalios studijos pasirodymo.

Tarybos nariai vienbalsiai nutarė suteikti Mangirdui Bumblauskui humanitarinių mokslų (istorijos krypties) daktaro laipsnį. Viliuosi, kad ne vienas šios disertacijos skaitytojas bus dėkingas už jos teikiamą vertingą dovaną. Tai, L. Jovaišos žodžiais, refleksijos pastanga, sudrumsčianti stovintį vandenį, provokuojanti diskusijai, skatinanti mąstyti, būdinga toli gražu ne kiekvienai disertacijai.

Darius Žiemelis